

общества становится социальная параллельность, проявляющаяся в форме социокультурной неопределенности. Обремененность культурными стереотипами мешает реализации людьми тех целей, которые в рамках культурных традиций оценивались бы как предосудительные, так как общество, живущее традиционными ценностями, воспринимает новые ценности как явления нового поколения, развивающегося по другим моральным принципам.

Именно поэтому для приобретения мирного и морального сосуществования в глобальном мире, толерантность должна иметь морально-социальную и правовую основу, и поэтому обязательно, чтобы все правовые инфраструктуры формировали нравственную атмосферу диалога культур.

Литература:

1. Согомонян Г.А. Социокультурные трансформации переходного общества / Г.А. Согомонян. – Ереван, 2005. – С. 149.

УДК 378.4(477)(091)

Ю.М. Вільчинський

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», м. Київ

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ УКРАЇНИ

У статті йдеться про історію університетської освіти в Україні, про перетворення університетів у прикладну школу, а після 1991 року на так звані галузеві університети з рівнями акредитації. Стаття про необхідність реабілітувати поняття, відновити гідність і титул університету як такого.

Ключові слова: університетська освіта в Україні, професорські ради, наукові ступені, вчені звання, приватні навчальні заклади.

В статье речь идет об истории университетского образования в Украине, о превращении университетов в прикладную школу, а после 1991 года в так называемые отраслевые университеты с уровнями аккредитации. Статья о необходимости реабилитировать понятие, возобновить достоинство и титул университета как такового.

Ключевые слова: университетское образование в Украине, профессорские советы, научные степени, ученые звания, частные учебные заведения.

The article deals with the history of university education in Ukraine, the transformation of the universities to applied school, and after 1991 to the so-called sectoral universities with accreditation. This article is about the need to rehabilitate the notion, to restore the dignity and status of the university.

Keywords: university education in Ukraine, professorial board, degrees, teaching degrees, private schools.

До історії питання. Україна дістала в спадщину від царської Росії у 1917 р. зовсім незначну кількість університетів, а саме: лише *три* університети – у Києві, Харкові та Одесі. Що зробили більшовики з університетською освітою в Україні у 20-х роках минулого століття? В результаті шовіністичної політики, рішуче й одним махом, були зруйновані *всі* університети в Україні. Перш за все – Університет св. Володимира (час заснування – 15 липня 1834 р.) – один із найкращих у колишній імперії, найстаріший на той час – Харківський університет, що постав за проектом В. Каразіна від 17 січня 1805 року; Третій університет на Україні — за часом постановня, але не за значенням, – Новоросійський в Одесі (10 червня 1864 р.); а також новоутворені українською владою – Український народний

університет (5 жовтня 1917 р.) і на його основі Український державний університет (6 жовтня 1918 р.), Український державний університет у Кам'янці-Подільському (22 жовтня 1918 р.), Український університет у Полтаві (6 жовтня 1918 р.)*.

Такі процеси називались тоді «пролетаризацією» і «демократизацією» освіти, в результаті яких відбувалося нищення вищих шкіл: на так звані робфаки набирали непідготовлену молодь, яка основний свій час проводила в комуністичних клубах, де місце загальної освіти займала партійна пропаганда, що видавалася за істину. Моральний рівень нового студентства був нечуваний: винюхування і доноси. Студенти повинні як доносити на професорів, так і стежити за своїми товаришами – таємниця з боку держави гарантується. Жіноча й чоловіча комуністична молодь перебувала в тимчасових шлюбах (т. зв. «комсомольські сім'ї»), які весь час змінювалися.

Рівень вимог надзвичайно знизився – *університети перетворилися в прикладну школу*. Усе це знаходило виправдання з боку влади нагальною вимогою розвитку індустрії і швидкої механізації сільського господарства УРСР. Але українська шкільна система відрізнялась від російської, як ми знаємо, не лише ліквідацією університетів і запровадження двох типів шкіл вищої освіти – інститутів і технікумів, тоді як російська система освіти і науки ** зараховувала до вищих шкіл поруч з університетами різні інститути професійної освіти, а технікуми відносила до середньої школи. За українською шкільною системою технікум і інститут стояли на одній площині. Обидві ці школи перестають бути місцем наукового дослідження й підготовки наукових кадрів найвищої кваліфікації. Це стає завданням спеціальних організацій – науково-дослідних інститутів. Різниця між технікумом і інститутом як двома спеціальностями, а інститут – інженера-організатора. типами вищої школи полягала в тому, що технікум мав підготовлювати інженера вузької спеціальності, а інститут – інженера-організатора.

На місті університетів більшовики утворили так звані *Інститути народної освіти*, котрі проіснували до 1933–1934 рр. Сталін і влада добре знали коли можна було «відновлювати» вже свою систему університетської освіти: після того, як зламали хребет українському народу.

Учительські інститути склали основу Інститутів народної освіти, до яких також передали філологічні, історичні та фізико-математичні факультети колишніх університетів. Комерційні інститути увійшли до складу новоутворених Інститутів народного господарства, до яких долучили й колишні юридичні факультети університетів. Медичні факультети передано у склад медичних інститутів: за відомо понизивши їх. Консерваторії перетворили в музичні інститути***, а музичні школи реорганізовано у суто професійні школи.

Що зробили необільшовики різних татунків, вже наприкінці ХХ століття: одним махом, всю професійну освіту, що готувала спеціалістів для окремих галузів діяльності – індустріальну, агрономічну, соціально-економічну, педагогічну, торговельно-господарську тощо, перетворили на так звані галузеві університети з рівнями акредитації. У результаті, університети, які функціонували в УРСР і мали вагомні здобутки на той час, необільшовики «розчинили» у морі різних галузевих інститутів і тим самим за відомо понизили гідність і титул університету як такого. Вони так і не збагнули, що університет – це столітня традиція, що живе не в стінах навчального закладу, а більшості викладачів і від цієї

---

* У цілому більшовикам дісталось 38 вищих шкіл. Див.: Сірополко С. Народна освіта в Україні під час СРСР // *Історія освіти в Україні* — К., 2001 — С. 738.

** Відповідного ставлення з боку більшовицької влади зазнала на собі і Українська академія наук, тоді як Російська академія наук – єдина установа, в якій нічого не порушено. Вона залишилась у старому вигляді, з повною свободою всередині. Звичайно, ця свобода відносна, як і будь-які «свободи» в тоталітарній державі.

*** Характерно, що вже в середині 90-х років, Львівську державну консерваторію перетворили на Вищу музичну школу, чи то училище, але це була вже не консерваторія!?

більшості передається вже більшості студентів; університет – це професура, культура спілкування, врешті-решт: університет – це університетське місто, як осередок української національної культури. Вони гадали, що університет – це коли «дядько» із міністерства присвоює так звані рівні акредитації, «гарант» – роздає статуси «національного», а адміністрація на місцях – хутко міняє дошку на фасаді і гуляє вся ця камарилья три дні і три ночі...

Наприклад, у Вінниці – на моїй батьківщині – ніколи не було жодних університетів, сьогодні ж число їх скоро, либонь, досягне десятка разом з усіма філіями, проте саме місто так і не перетворилося на університетське у європейському розумінні. Сумно, панове.

До речі, про «національний» статус. У всьому світі він за відомо є нижчим від державного. Відтоді, як український народ виборов свою державу, університети в Україні повинні буди державними або приватними. На якій підставі прикметник «національний» є вищим за «державний». Національний університет може заснувати будь-яка національно-культурна громада в Україні, наприклад, – Вірменський національний університет в Україні, чи ще якийсь інший. Чому б ні? Це справа самої громади, а справа української держави всіляко сприяти і по можливості допомагати, як це колись робив відомий філософ, президент Чехії – Т. Масарик, коли у часи занепаду української державності був заснування Український вільний університету у Відні (1921 р.), а згодом перенесений до Праги. Сьогодні ця наукова інституція функціонує у Мюнхені при сприянні й допомозі Баварського уряду. За що ми повинні бути їм вдячні. В Україні університети – це справа державної ваги.

З чого потрібно починати? Необхідно *реабілітувати поняття, відновити гідність і титул університету як такого*, які були дискредитовані необільшовицькою мімікрією, коли за пару років уся країна «вкрилася» галузевими університетами. Сучасна наука, і особливо освіта, занадто подрібнені на вузькоспеціальні галузі, в основу яких покладений не тільки фактичний матеріал або метод, але навіть стиль мислення, чий абсурдний розподіл заважає не тільки розв'язанню, але навіть постановці серйозних питань. Так звана університетська «галузева освіта» – це глухий кут у нашому житті. Вона не формує універсальний тим мислення, тут відсутній як образ універсуму, так і просторова форма сприйняття предметів, які мають основну вісь або «центр ваги». «Галузеве мислення» нездатне розгледіти цілісні культурні утворення, елементи яких визначаються єдиною структурою.

Боротьба з корупцією у вищій школі без реальної автономії університетів і запровадження *виборності всіх ректорів* на три-п'ять років – марна справа.

Наступне. Замість учених рад необхідно відновити *професорські ради** як найвищі законодавчі органи навчального закладу, до складу якої входитимуть всі професори і доктори наук на посаді професора з дорадчим голосом. У такий спосіб можемо досягнути реального розподілу, так би мовити, законодавчої (професорська рада) і виконавчої влади (ректорат і деканати) в університеті.

Професорські ради покликані поховати такі поняття як «конференція» і «трудовий колектив»? Усі ці поняття перекочували до нас з епохи історичного матеріалізму. Хто належить до так званого трудового колективу університету? Мабуть, всі ті, хто має хоч яке-небудь відношення до університету (наприклад, якщо заклад нараховує 4 тисячі співробітників, серед них – понад 200 докторів наук, професорів і 12 тисяч студентів), тобто формально – тобто всі, чия трудова книжка у відділі кадрів. Але питання полягає в іншому:

---

*До більшовицького контрреволюційного перевороту згідно університетських статутів діяли професорські ради: (Див.: Сірополко С. Історія освіти в Україні. – Львів: Афіша, 2002 – 664 с.). Більшовики натомість запровадили так звані вчені ради, здавалося б різниця невеличка, проте, відомо, що будь-який університетський професор є вченим, але не кожен учений є професором. Тоді й відбулася груба підміна понять, щось на кшталт – демократію підмінила – «пролетарська демократія», професуру витіснила – «красная профессура», професорську раду замінив «учений совет».

чи всі ті, чий трудові книжки «лежать» у ВК і ті, хто навчається в університеті, мають *право обирати ректора*? Ні, права обирати вони не мають, але голосувати «на підтримку» – можуть, і кожен голос тут надто вагомий, саме тому адміністрація так ретельно добирає та «обирає» на факультетах і підрозділах університетів делегатів на збори трудового колективу. Дехто вважає, що саме так, «думка вищого органу університетського самоврядування виражена, здається, більш ніж переконливо». На моє глибоке переконання, *обирати ректора можуть і мають право лише ті, хто сам може бути обраним (подібно як це робить конклав кардиналів)* – і це принципово! Адже якщо я сам не можу бути обраним, то яке тоді я маю право обирати когось на цю посаду? Це порушує фундаментальний принцип рівності. Певно, що сюди не можуть належати ані лаборанти, ані аспіранти. Інакше голоси лаборантів, студентів та інших так званих «делегатів» від багатотисячного колективу будуть прирівняні до голосів професорів. А це вже – і несправедливо, і недемократично щодо університетської традиції.

Усі наші «ректоріани» починаються з того, що питання про вибори ректора підмінене питанням про «довіру керівнику» або так званим «голосуванням» щодо виявлення найрейтинговіших претендентів на ректорське крісло, й вирішується воно більшістю голосів саме згідно із Законом України «Про вищу освіту» та Статутами університетів. Отже, ні за радянських часів, ні дотепер ректорів не обирали, а лише висловлювали свою підтримку. Тоді, ще за радянських часів, принаймні було дещо чесніше: партія призначала і звільняла, а тепер – МОН не призначає і не відповідає, а ми – не обираємо і теж не несемо жодної відповідальності.

Нарешті, мусимо дати відповідь: що нам потрібно сьогодні? Щоб *професорська рада університету* як орган, що постійно діє, *обирала ректора*, чи залишити так зване голосування «на підтримку» ректора з боку сивоволосих професорів, молодих і перспективних учених та викладачів, відповідальних лаборантів і інженерів, представників як природничих, так і соціально-гуманітарних наук?

Пригадайте як колись П. Лазаренко підписав постанову про так звану єдиноначальність у вищій школі. Хоч один ректор виступив тоді проти? Запитання – риторичне! Ті, хто готували таку постанову, хіба не знали, що принцип єдиноначальності – основа функціонування будь-якої мілітарної структури, відомий з часів Александра Македонського, а то й раніше. Наука й освіта – може успішно розвиватися на підставі тільки іншого принципу, відомого ще з часів Аристотеля: «Платон – мені друг, але істина – дорожча».

ВАК (ДАК) України *необхідно скасувати* як установу, що не виправдовує свого існування. У всьому світі присудження наукових ступенів – справа честі самих університетів і вся подальша відповідальність лягає тільки на їх ради.

Звання доцента присвоює професорська рада навчального закладу через п'ять років після захисту кандидатської дисертації. *Звання професора* присвоює Президент України через сім років після захисту докторської дисертації за умови викладання у вищій школі на повну ставку. Претендент на звання професора подає на ім'я Президента України власноручне клопотання і додає до нього тільки список десяти найважливіших наукових праць за цей період.

Вихід на пенсію у вищій школі здійснюється згідно чинного законодавства *за наказом МОН України*; пенсіонери, за власним бажання можуть продовжити свій контракт лише на 0,5 ставки: доценти – на п'ять, професори, відповідно, – на десять років. Викладач законодавчо повинен бути захищеним у цьому випадку, а не вимолювати, «руки-ноги цілувати», аби йому ще на рік ректор продовжив контракт.

Приватні навчальні заклади повинні видавати диплом власного зразка, а не «торгувати корочками» наче кооператив «інтелект», надаючи так звані освітянські послуги.

I, найголовніше, конкурсний відбір до університетів та інших вищих навчальних закладів потрібно здійснювати не на ті чи інші вузькі спеціальності*, а на основні напрями: природничий, гуманітарний, соціальний тощо.

---

*Щоб не сталося так як колись в одному з медінститутів: зробили випуск «спеціалістів» неіснуючої спеціальності.

УДК 378:165.742:572.1/4

Д.В. Ефременко

Институт научной информации по общественным наукам РАН,
г. Москва, Россия

**КОНЦЕПЦИЯ КОГНИТИВНОГО КАПИТАЛИЗМА И
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ НАУКИ
КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА***

*Подготовлено в рамках исследовательского проекта «Когнитивный капитализм как социокультурный феномен: философско-методологический анализ», осуществляемого при поддержке Российского гуманитарного научного фонда (проект № 13-03-00599).

В статье рассматриваются вопросы развития экономических и социальных отношений в современных условиях, в частности, анализируются представления об обществе знания и когнитивном капитализме, а также тенденции в развитии науки как социального института.

Ключевые слова: когнитивный капитализм, наука, научное знание, общество знаний.

У статті розглядаються питання розвитку економічних і соціальних відносин в сучасних умовах, зокрема, аналізуються уявлення про суспільство знання та когнітивний капіталізм, а також тенденції у розвитку науки як соціального інституту.

Ключові слова: когнітивний капіталізм, наука, наукове знання, суспільство знань.

This article examines the development of economic and social relations in modern conditions, in particular, it analyzes concepts of the knowledge society and cognitive capitalism, as well as trends in the development of science as a social institution.

Keywords: cognitive capitalism, science, scientific knowledge, knowledge-based society.

Современные дискуссии о меняющемся социальном статусе научной деятельности имеют многочисленные социально-теоретические импликации. В их число, несомненно, входят представления об обществе знания и когнитивном капитализме.

Развитие информационно-коммуникационных технологий в индустриально развитых странах породило к 1990-м годам совокупность новых явлений в сфере экономических и социальных отношений. Технические инновации, стандартизация производственных процессов, реорганизация информационного обеспечения, внедрение новых принципов управления дали возможность транснациональным корпорациям и средним компаниям значительно повысить собственную эффективность. Благодаря этому высвободились огромные финансовые средства, которые уже не могла полностью абсорбировать реальная экономика. В то же время интеллектуальный труд стал более гибким с точки зрения его организации, рабочего времени, квалификационных требований. В ряде случаев когнитивный работник начал превращаться в самопредпринимателя, или предпринимателя в отношении собственной рабочей силы.